

Η ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ ΤΗΣ ΜΟΝΑΣΤΙΚΗΣ ΠΑΡΑΔΟΣΗΣ ΤΗΣ ΑΙΓΥΠΤΟΥ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΛΑΤΙΝΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

Με τον όρο «μοναχισμός» χαρακτηρίζεται μια ιδιάζουσα πραγματοποίηση της τάσης αποχωρισμού και άρνησης του κόσμου για την ικανοποίηση εσωτερικών απαιτήσεων ηθικής και πνευματικής τελειοποίησης δια της προσευχής, της ταλαιπωρίας του σώματος, των στερήσεων, της πτωχείας και της μόνωσης. Γι' αυτό οι τελικοί σκοποί στους οποίους αποβλέπει ο μοναχός είναι η άσκηση, ως μορφή προοδευτικής πνευματικοποίησης της ύπαρξής του και ο μυστικισμός ως ιδεώδης κατάσταση τελειότητας που πρέπει να επιτευχθεί μέσω της εκμηδένισης της προσωπικότητας και της προοδευτικής εσωτερικής ένωσης με το θείο ή με το απόλυτο¹.

Η Εκκλησία της Αιγύπτου είναι περίφημη με τις ασκητικές της κατευθύνσεις, όχι μόνο για την προέλευση του μοναχικού βίου, αλλά διότι όλες αυτές οι κατευθύνσεις προήλθαν από μια ευαγγελική βάση: «τί γάρ ὠφεληθήσεται ἄνθρωπος ἐὰν τὸν κόσμον ὅλον κερδήσῃ τὴν δὲ ψυχὴν αὐτοῦ ζημιώῃ;»² και μη λησμονούμε ότι αυτό που δημιούργησε τον μοναχισμό και έκανε τον Αντώνιο να εγκαταλείψει τον κόσμο ήταν ένα ρητό από το Ευαγγέλιο: «Εἰ θέλεις τέλειος εἶναι, ὕπαγε πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα καὶ δός τοῖς πτωχοῖς, καὶ ἔξεις θησαυρὸν ἐν οὐρανοῖς, καὶ δεῦρο ἀκολούθει μοι»³.

Οι αρχαίοι Αιγύπτιοι πίστευαν στην αιώνια ζωή και στην ανάσταση των νεκρών, γι' αυτό ήταν απαραίτητο να βάλουν με τον νεκρό όλα τα πράγματά του όπως τα ενδύματα, τις τροφές, τα σκεύη, τα κοσμήματα και τα όπλα των αντρών και να ταριχεύσουν τα πτώματα. Όταν οι χριστιανοί της Αιγύπτου δέχθηκαν το χριστιανισμό, αυξήθηκε η νοσταλγία τους προς τον άλλο κόσμο και αντί να ασχοληθούν με την επιστροφή των πνευμάτων στα πτώματα ήθελαν να ανυψώ-

* Δρ. Βυζαντινής Φιλολογίας – Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου του Καΐρου.

1. *Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια*, τόμ. 9, Αθήνα 1956, σσ. 18, 19.

2. Το κατά Ματθαίον άγιο Ευαγγέλιο (16:26).

3. Ο. π. (19:21).

θούν οι ψυχές, οι σκέψεις και οι καρδιές τους στους ουρανούς. Η νοσταλγία τους προς τους ουρανούς άνοιξε τον δρόμο για να ζούνε ασκητική ζωή σε ευαγγελική βάση⁴. Σήμερα πιστεύεται ότι ο μοναχικός βίος είναι σύστημα διαμορφωμένο μέσα στους κόλπους της Εκκλησίας, είναι σάρκα από τη σάρκα της και οστά από τα οστά της, η δε χριστιανική θρησκεία δεν εισήλθε στον κόσμο ως απαισιόδοξη φιλοσοφία ή ως δύναμη διαλυτική της κοινωνίας.

Η μελέτη μας αυτή εντάσσεται σ' αυτό τον τομέα της πνευματικότητας και αρχαιότητας της μοναστικής παράδοσης της Αιγύπτου. Γι' αυτό η παρούσα μελέτη ασχολείται κυρίως με την προέλευση του μοναχικού βίου της Αιγύπτου σύμφωνα με Βυζαντινές (Ελληνικές) και Λατινικές πηγές, προκειμένου να φανεί τι είναι ο μοναχισμός και πώς προήλθε πρώτα ως μια απλή ασκητική ζωή πριν τον άγιο Αντώνιο τον Μεγάλο και πώς μετατράπηκε σε μεγάλη και οργανωμένη κίνηση. Από τους εκκλησιαστικούς ιστορικούς, που μας δίνουν στα συγγράμματά τους πλούσιες πληροφορίες για την προέλευση και την αρχή του μοναχικού βίου στην Αίγυπτο έχουμε την *Εκκλησιαστική Ιστορία* του Ευσεβίου Καισαρείας και του Σωζομένου επίσης *Εκκλησιαστική Ιστορία* και του Ιωάννου Κασσιανού *Institutiones Divinarum Lectionum* και του Ιερωνύμου *De Viris Illustribus*.

1. ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΕΡΜΗΝΕΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΡΧΗ ΚΑΙ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ ΤΟΥ ΜΟΝΑΧΙΚΟΥ ΒΙΟΥ

Κατά τον Δ' κυρίως αιώνα εμφανίστηκε στους κόλπους της Εκκλησίας μια μεγάλη και ισχυρή κίνηση απομάκρυνσης από την οργανωμένη κοινωνία προς τις ερήμους, τα σπήλαια και τα χάσματα της γης⁵. Το φαινόμενο αυτό, της αιφνιδίας κίνησης πιστών προς τις ερήμους, δημιούργησε πολλές υποθέσεις, από τις οποίες σπουδαιότερες είναι δύο. Κατά την πρώτη θεωρία η μοναστική ζωή αποτελεί αργοπορημένο φαινόμενο στην ιστορία του χριστιανισμού, εμφανιζόμενη κατά τον Γ' - Δ' αιώνα. Καταβλήθηκε προσπάθεια εκ μέρους πολλών ιστορικών προς συσχέτιση του φαινομένου αυτού με εξωχριστιανικά στοιχεία, με τον ισχυρισμό ότι η μοναχική ζωή είναι προϊόν επίδρασης των ανατολικών θρησκειών, στις οποίες η ασκητική ζωή υπήρχε από τους πρώτους χρόνους της εμφάνισής τους. Κατά τη δεύτερη υπόθεση η μοναχική ζωή παρέσχε διέξοδο στην αντίδραση, η οποία

4. Tadrous Malaty, *The Coptic Orthodox Church and the Spirituality*, Ottawa 1986, p. 35.

5. Σε αυτούς αναφέρεται ο Απόστολος Παύλος στην επιστολή του προς τους Εβραίους (11: 38) λέγοντας «ὧν οὐκ ἦν ἄξιος ὁ κόσμος, ἐπὶ ἐρημίαις πλανώμενοι καὶ ὄρεσιν καὶ σπηλαίοις καὶ ταῖς ὁπαῖς τῆς γῆς».

προκλήθηκε εξαιτίας της στενότερης επαφής του χριστιανισμού με τον κόσμο και της κατάπτωσης του ηθικού κριτηρίου των χριστιανών.

Οι παραπάνω προσπάθειες ελέγχονται ως αβάσιμες: Ως προς την πρώτη δεν κατέστη δυνατό να διαπιστωθεί ιστορικά ο σύνδεσμος μεταξύ του ανατολικού ασκητισμού και της χριστιανικής ζωής. Αλλά και αν ακόμα δεχθούμε την άποψη, ότι ο χριστιανισμός είχε υποστεί την επίδραση αυτού του είδους, η επίδραση αυτή θα ήταν ευλογότερο να προέρχεται από τις κοινότητες των Εσσαίων⁶, μεταξύ των οποίων εμφανίστηκε και αναπτύχθηκε ο χριστιανισμός. Παρ'όλα αυτά ο μοναχικός βίος εμφανίστηκε μετά την εξαφάνιση των κοινοτήτων των Εσσαίων. Ως προς τη δεύτερη υπόθεση μπορούμε να πούμε ότι είναι επίσης αβάσιμη, διότι και πριν από την αναγνώριση του χριστιανισμού από τον Μ. Κωνσταντίνο υπήρχαν πολυάριθμοι μοναχοί, οι οποίοι ζούσαν στις έρημους⁷.

Η μοναχική ζωή εμφανίστηκε επισήμως τον Δ' αιώνα, οι ρίζες της όμως ανάγονται στην Αποστολική εποχή, διότι, όπως μας πληροφορούν οι ιστορικοί, πολλοί πιστοί αφοσιωμένοι ολοκληρωτικά στο Θεό ζώντας βίο αυστηρό μέσα στις χριστιανικές κοινότητες, ασκούσαν τον εαυτό τους στην εγκράτεια και την προσευχή. Οι εγκρατείς αυτοί χριστιανοί ονομάζονταν Ασκητές⁸.

6. Οι οπαδοί μιας από τις τρεις θρησκευτικές ή φιλοσοφικές μερίδες των Ιουδαίων (Φαρισαίοι και Σαδδουκαίοι) και τα κυριότερα θρησκευτικά ρεύματα που αναπτύχθηκαν στον Εβραϊκό κόσμο πριν από την εμφάνιση του χριστιανισμού, είναι γνωστοί σε μας από πληροφορίες που δίνουν ο Φίλων, ο Φλάβιος Ιώσηπος και Πλίνιος ο Πρεσβύτερος. Προήλθαν γύρω στο 100 π. Χ. και εμφανίστηκαν μετά την καταστροφή της Ιερουσαλήμ. Σήμερα πιστεύεται ότι τα κτίρια, των οποίων λείψανα βρέθηκαν κοντά στη Νεκρά Θάλασσα, στο Κουμράν και τα κείμενα που ανακαλύφθηκαν σ' αυτά ανήκουν στους Εσσαίους. Οι Εσσαίοι αντιπροσώπευαν ένα είδος μοναστικού τάγματος, του οποίου τα μέλη – που γίνονταν δεκτά ύστερα από τριετή δοκιμασία – ζούσαν σε κοινότητα, στην οποία δώριζαν τις περιουσίες τους και έμεναν άγαμοι. Ιδιαίτερη σημασία δίνονταν στα δείπνα ιερού χαρακτήρος, που ήταν απαγορευμένα στους βεβήλους και στην τελετουργική καθαρότητα. Εκτός από αυτά ήταν υποχρεωμένοι να αγρυπνούν ένα μέρος της νύχτας διαβάζοντας τις Γραφές και προσευχόμενοι, για την ομάδα αυτήν βλ. Josephus Flavius, *The Wars of the Jews*, B. II, ch. 8, sect. 2. p.1425, Hippolytus, *Refutatio omnium haeresium (Philosophumena)*, ed. M. Marcovich, Berlin: De Gruyter, 1986] IX, 18 και A. Edersheim, *Sketches of Jewish social life in the days of Christ*, USA 1876, pp. 181-183.

7. Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια, «Μοναχισμός», σσ. 18, 19.

8. Καρπόζηλος Α., *Οι Βυζαντινοί Ιστορικοί και Χρονογράφοι*, τόμ. α' (4^{ος}-7^{ος} αι), Αθήνα 1997, σ. 61.

Α. Η ΠΡΩΤΗ ΠΗΓΗ: Η ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ

Ο Ευσέβιος γεννήθηκε στην Καισάρεια της Παλαιστίνης στο 263, κατ' άλλους ανάμεσα στα 260 και 264. Ο ακριβής τόπος καταγωγής του παραμένει άγνωστος. Ελάχιστες είναι οι πληροφορίες γύρω από το οικογενειακό του περιβάλλον και τη δράση του, προτού ανέλθει στον επισκοπικό θρόνο της Καισαρείας της Παλαιστίνης. Στην πόλη αυτή πάντως συνδέθηκε με τον λόγιο πρεσβύτερο και μετέπειτα μάρτυρα της Εκκλησίας Πάμφιλο, του οποίου υπήρξε δούλος η ίσως συγγενής. Υπό την καθοδήγηση του Παμφίλου, ο Ευσέβιος έστρεψε τα ενδιαφέροντά του στην Αλεξανδρινή φιλολογική μέθοδο και στη μελέτη του έργου του Ωριγένη, ιδρυτή της πλούσιας βιβλιοθήκης που διέθετε η Καισαρεία. Στη διάρκεια των διωγμών του Μαξιμιανού, οι οποίοι διήρκεσαν από το 303 έως το 310, ο Ευσέβιος εγκατέλειψε την Καισάρεια, επέστρεψε όμως, όταν ο Πάμφιλος φυλακίστηκε (307-310), μένοντας μάλιστα στη φυλακή για ένα διάστημα μαζί με τον δάσκαλό του. Σε συνεργασία με τον πνευματικό του πατέρα επιδόθηκε στη συγγραφή ενός απολογητικού έργου υπέρ της διδασκαλίας του Ωριγένη, το οποίο τελικά ολοκλήρωσε μετά τον μαρτυρικό θάνατο του Παμφίλου. Σε αναγνώριση του χρέους του προς τον διδάσκαλο του, αργότερα θα υπογράψει ως Ευσέβιος ο Παμφίλου. Μετά τον θάνατο του Παμφίλου, τη βιογραφία του οποίου έγραψε σε ένδειξη αφοσίωσης και ευγνωμοσύνης το 310, κατέφυγε αρχικά στην Τύρο και αργότερα στην Αίγυπτο, όπου και φυλακίστηκε για ένα διάστημα. Περὶ το 313/314 χειροτονήθηκε επίσκοπος της Καισαρείας στην Παλαιστίνη και το 325 συμμετείχε στην οικουμενική σύνοδο της Νικαίας, όπου και προσφώνησε τον αυτοκράτορα, ο οποίος, ως γνωστό, τον πρώτο καιρό είχε παραστεί στις εργασίες της συνόδου. Ο ρόλος που διαδραμάτισε ο Ευσέβιος στη σύνοδο της Νικαίας υπήρξε σημαντικός, διότι την περίοδο εκείνη εμφανίζεται ως σύμβουλος του αυτοκράτορα Μεγάλου Κωνσταντίνου στα θεολογικά ζητήματα που απασχολούσαν την Εκκλησία. Με τον βίο και το έργο του Ευσεβίου ασχολήθηκε ειδικά ο διάδοχός του στον επισκοπικό θρόνο της Καισαρείας Ακάκιος, αλλά δυστυχώς τίποτε το σχετικό δεν μας έχει σωθεί. Συνεπώς, για την πολυσχιδή δράση του Ευσεβίου στηριζόμαστε κυρίως στις αναφορές που βρίσκουμε στο ίδιο του το έργο, καθώς και στις μαρτυρίες συγχρόνων του ή και μεταγενεστέρων συγγραφέων⁹.

Το βιβλίο της *Εκκλησιαστικής Ιστορίας* θεωρείται η κυρία πηγή για την πρόωμη ιστορία της Εκκλησίας γενικά και επίσης συμπεριλαμβάνει την ιστορία

9. Το έργο του Φίλωνα: *Περὶ βίου θεωρητικού ή ικετών*, Loeb Classical Library, vol. IX, by F. H. Colson 1967.

του χριστιανισμού από τους αποστολικούς χρόνους έως την περίοδο της μοναρχορίας του Κωνσταντίνου Α' το 324, την ιστορία των αρχαιοτέρων εκκλησιαστικών κοινοτήτων, τα πολιτικά και εκκλησιαστικά γεγονότα, την αποστολική διαδοχή, τη διδασκαλία της Εκκλησίας σε αντιπαράθεση προς τις αιρέσεις, την ιστορία των διωγμών και τελικά τον θρίαμβο της Εκκλησίας κατά της ειδωολατρίας με το διάταγμα της ανεξιθρησκίας στις 30 Απριλίου του 313¹⁰.

Μας πληροφορεί ο Ευσέβιος ότι αυτές οι ειδήσεις για τους ασκητές της Αιγύπτου, οι οποίοι σχημάτιζαν τον πρώτο πυρήνα πάνω στον οποίο ιδρύθηκε ο μοναχικός βίος στην Αίγυπτο και από τον οποίο προήλθε ο μοναχισμός, βρίσκονται στο έργο του Φίλωνα, τον Ιουδαίο ιστορικό που υπήρξε σύγχρονος των Αποστόλων, το έργο που τιτλοφορείται *Περί βίου θεωρητικού ή ικετών*¹¹ και βεβαιώνει ότι θα ιστορήσει την αλήθεια και μόνο την αλήθεια¹². Ο Ευσέβιος, κατά τον Φίλωνα, μας δίνει μια πραγματική εικόνα για την ασκητική ζωή στην Αίγυπτο την πέμπτη δεκαετία του 1^{ου} μ. Χ. αιώνα (περίπου 50 μ. Χ.), τονίζοντας ιδιαίτε-
 ρως το πλήθος ανδρών και γυναικών που έχουν αποδεχθεί το Ευαγγέλιο με πνευματική θερμότητα και ασκητική αίσθηση και βγήκαν για την λατρεία έξω από την Αλεξάνδρεια γύρω από την λίμνη της Μαρείας¹³.

Αξίζει να σημειωθεί ότι ο Φίλωνας αν και είναι Ιουδαίος και γνωρίζει καλά τον Ιουδαϊσμό, δεν ανέφερε ότι οι ομάδες αυτές είναι Ιουδαϊκές, αλλά αντίθετα βεβαιώνει σε πολλά σημεία ότι δεν είναι Ιουδαϊκές και ότι έχουν βγει προς την ερημιά με σκοπό τη λατρεία και την άσκηση έξω από κάθε νομό της Αιγύπτου και μάλιστα περί την Αλεξάνδρεια¹⁴, πράγμα που δεν αναλογεί με τη δύναμη των Ιουδαίων και με τον πληθυσμό τους¹⁵.

Στο προοίμιο του δεκάτου εβδόμου κεφ. του δευτέρου βιβλίου αναφέρει ο Ευσέβιος ότι ο Φίλωνας σέβεται τον τρόπο της ζωής αυτών των ασκητών¹⁶. Αναφερόμενος στα ιερά τους βιβλία δεν τα θεωρούσε ο Ευσέβιος Ιουδαϊκά, αλλά Ευαγγέλια και μερικές επιστολές: «Ταῦτα μὲν οὖν ὅσιν ἔοικεν εἰρῇσθαι τῷ ἀνδρὶ τὰς

10. Ο. π., σ. 57.

11. Το σύγγραμμα αυτό, αν και αμφισβητείται από πολλούς, είναι γνήσιο έργο του Φίλωνα. Ευσεβίου Καισαρείας *άπαντα τα έργα*, σ. 204, σημ. 48.

12. *Εκκλησ. Ιστ.* 2, 17, 3.

13. Την περιοχή αυτή αναφέρει ο Θεόδωρητος στην *Εκκλησιαστική του Ιστορία* λέγοντας ότι «ὁ δὲ Μαρεώτης χώρα τίς ἐστὶν Ἀλεξανδρείας, τῆς λίμνης Μαρίας ἐπώνυμος» *Historia Ecclesiastica*, ed. L. Parmentier and F. Scheidweiler, Theodore, *Kirchengeschichte*, 2nd edn. [Die griechischen christlichen Schriftsteller 44. Berlin: Akademie-Verlag, 1954]: 1-349, p. 87, lines 19, 20. Μερικές φορές γράφεται το όνομα αυτό Μαρεία και άλλες Μαρία.

14. *Εκκλησ. Ιστ.* 2, 17, 7.

15. Fr. Matta Al-Meskeen, *Η Καθημερινή Ψαλμωδία*, σ. 124.

16. *Εκκλησ. Ιστ.* 2, 17, 2.

ίερὰς ἐξηγουμένων αὐτῶν ἐπακοασαμένων γραφάς, τάχα δ' εἰκός, ἃ φησιν ἀρχαίων παρ' αὐτοῖς εἶναι συγγράμματα, εὐαγγέλια καὶ τὰς τῶν ἀποστόλων γραφάς διηγῆσεις τέ τινες κατὰ τὸ εἶκος τῶν πάλαι προφητῶν ἐρμηνευτικάς, ὁποίας ἦ τε πρὸς Ἑβραίους καὶ ἄλλαι πλείους τοῦ Παύλου περιέχουσιν ἐπιστολαί»¹⁷. Ο Ευσέβιος γράφει ὅτι το πλῆθος των πιστῶν, εἴτε ἀνδρῶν εἴτε γυναικῶν, ἦταν ἐκεῖ (στην Αἴγυπτο) τόσο μεγάλο καὶ διακρίνεται τόσο πολὺ γιὰ τὴν φιλοσοφικότητα καὶ αὐστηρότατη ἀσκήση, ὥστε ὁ Φίλωνας κρίνει ἀξίον νὰ περιγράψῃ τὴ διαβίωσή, τὶς κοινές τοὺς συνελεύσεις, τὰ συμπόσια καὶ ὅλη τὴν λοιπὴ τοὺς διαγωγὴ¹⁸. Ο Ευσέβιος ἐξιστορεῖ, κατὰ τὴ διήγησή του Φίλωνα, τὸ ἐξῆς: «Θεραπευτὰς αὐτοὺς καὶ τὰς σὺν αὐτοῖς γυναῖκας θεραπευτρίδας ἀποκαλεῖσθαι φησιν, τὰς αἰτίας ἐπειπὼν τῆς τοιαύτης προσήσεως, ἥτοι παρὰ τὸ τὰς ψυχὰς τῶν προσιόντων αὐτοῖς τῶν ἀπὸ κακίας παθῶν ἱατρῶν δίκην ἀπαλλάττοντας ἀκείσθαι καὶ θεραπεύειν, ἣ τῆς περὶ τὸ θεῖον καθαρὰς καὶ εὐλικρινοῦς θεραπείας τε καὶ θρησκείας ἔνεκα»¹⁹. Σχολιάζει ὁ Ευσέβιος αὐτὰ τὰ λόγια λέγοντας ὅτι δὲν εἶναι ἀναγκαῖον νὰ μάθουμε ἀν ὁ ἴδιος ὁ Φίλωνας ἔδωκε αὐτὴ τὴν ονομασία σ' αὐτοὺς γιὰ τὸν τρόπο τῆς ζωῆς τοὺς ἢ πράγματι ἐτσι ἀποκλήθηκαν οἱ πρῶτοι, διότι τὸ ὄνομα «Χριστιανοί» δὲν εἶχε διαδοθῇ σὲ κάθε τόπο²⁰.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ὁ Ευσέβιος λέγει ὅτι αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι ἔχουν ἀφή-

17. *Εκκλησ. Ιστ.* 2, 17, 12.

18. *Εκκλησ. Ιστ.* 2, 17, 12.

19. Ἐρμηνεύει ὁ ἴδιος ὁ Φίλωνας τί σημαίνουν οἱ δυο λέξεις θεραπευταὶ καὶ θεραπευτρίδες λέγοντας τὰ ἐξῆς: «ἡ δὲ προαίρεσις τῶν φιλοσόφων εὐθὺς ἐμφαίνεται διὰ τῆς προσήσεως θεραπευταί, θεραπευταὶ γὰρ καὶ θεραπευτρίδες ἐτύμως καλοῦνται, ἥτοι παρόσον ἱατρικὴν ἐπαγγέλλονται κρείσσονα τῆς κατὰ πόλεις ἢ μὲν γὰρ σώματα θεραπεύει μόνον, ἐκείνη δὲ καὶ ψυχὰς νόσοις κεκρατημένας χαλεπαῖς τε καὶ δυσίατοις, ἃς ἐγκατέσκηψαν ἡδοναὶ καὶ ἐπιθυμίαι καὶ λῦπαι καὶ φόβοι πλεονεξίαι τε καὶ ἀφροσύναι καὶ ἀδικαίαι καὶ τὸ τῶν ἄλλων παθῶν καὶ κακιῶν ἀνήνυτον πλῆθος ἢ παρόσον ἐκ φύσεως καὶ τῶν ἱερῶν νόμων / ἐπαιδεύθησαν θεραπεύειν τὸ ὄν, δ καὶ ἀγαθοῦ κρεῖττον ἔστι καὶ ἐνὸς εὐλικρινέστερον καὶ μονάδος ἀρχεγονώτερον. οἷς τίνες συγκρίνειν ἄξιον τῶν ἐπαγγελλομένων εὐσέβειαν» *Περὶ βίου θεωρητικῶ ἢ ἱκετῶν*, LCL, vol. IX, 2, pp. 113, 114, by F. H. Colson 1967. Καὶ γιὰ τὴν Ἑλληνικὴ ρίζα των δυο λέξεων θεραπευταὶ καὶ θεραπευτρίδες που σημαίνει τὴν λατρεία, τὴν ἱατρικὴ καὶ τὴ διακονία, ἐνὸς θεραπευτῆς ἦταν διάκονοι βλ. τὴν πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολὴ τοῦ Παύλου (3: 5) «καὶ Μωδοῆς μὲν πιστὸς ἐν ὅλῳ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ ὡς θεράπων». Ἐτσι ἀποκαλοῦνται οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ θεραπευταὶ τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ψυχῆς. Καὶ ἐδῶ συγκρίνει ὁ Φίλωνας μεταξύ τοῦ πρακτικοῦ τύπου των Εσραίων καὶ των θεραπευτῶν, δηλαδὴ των χριστιανῶν τῆς Αἰγύπτου. Καὶ προφανῶς ὁ Φίλωνας ἔχοντας ὑπ' ὄψιν κάποια Ἰουδαϊοπυθαγορικὴ κοινότητα τῆς Αἰγύπτου περιγράφει μιὰ ιδεώδη καὶ οὐτοπιστικὴ κοινωνία: Εὐσεβίου *Καίσαρειας Ἀπαντα τὰ Ἔργα*, σσ. 204, 205, σημ. 48. Καὶ αὐτός ὁ ὅρος εἶναι τόσο σημαντικός καὶ προβληματικός στο Φίλωνα, ὥστε διαφώνησαν μεταξύ τοὺς οἱ φιλόλογοι, βλ. τὸν πρόλογο τοῦ F. H. Colson, στὴ σειρά LCL, vol. IX, pp. 104-111.

20. *Εκκλησ. Ιστ.* 2, 17, 4.

σει τις περιουσίες τους: «Φάσκων ἀρχομένους φιλοσοφεῖν²¹ ἐξίστασθαι τοῖς προσήκουσι τῶν ὑπαρχόντων, ἔπειτα πάσαις ἀποταξαμένους ταῖς τοῦ βίου φροντίσιν, ἔξω τειχῶν προελθόντας, ἐν μοναγρίοις καὶ κήποις τὰς διατριβὰς ποιεῖσθαι, τὰς ἐκ τῶν ἀνομοίων ἐπιμιξίας ἀλυσιτελεῖς καὶ βλαβεράς εὖ εἰδότας, τῶν κατ' ἐκεῖνο καιροῦ τοῦθ', ὡς εἰκός, ἐπιτελούντων, ἐκθύμῳ καὶ θερμότητι πίστει τὸν προφητικὸν ζηλοῦν ἀσκούντων βίον»²². Ἐπίσης βεβαιώνει ο Εὐσέβιος πράγματα ὅμοια ἀκριβῶς πρὸς ἐκεῖνα τα οποία εἶναι καταγεγραμμένα στις Πράξεις των Αποστόλων γι' αὐτοὺς που πρῶτα πίστεψαν καὶ κατόπιν πούλησαν ὅλες τις περιουσίες καὶ τα υπάρχοντά τους καὶ ἔθεσαν τὸ ἀντίτιμό τους στα πόδια των ἀποστόλων²³, καὶ παρακάτω προσθέτει ὅτι: «Πολλαχοῦ μὲν οὖν τῆς οἰκουμένης ἐστὶν τὸ γένος²⁴. ἔδει γὰρ ἀγαθοῦ τελείου μετασχεῖν καὶ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν βάρβαρον. πλεονάζει δ' ἐν Αἰγύπτῳ καθ' ἕκαστον τῶν ἐπικαλουμένων νομῶν καὶ μάλιστα περὶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν»²⁵. Καὶ περιορίζει ο Εὐσέβιος τὸν τύπο καὶ τὸν τόπο αὐτῶν των πρῶτων χριστιανῶν τῆς Αἰγύπτου λέγοντας ὅτι «Οἱ δὲ πανταχόθεν ἄριστοι, καθάπερ εἰς πατρίδα θεραπευτῶν, ἀποικίας στέλλονται πρὸς τι χωρίον ἐπιτηδεύοντες, ὅπερ ἐστὶν ὑπὲρ λίμνης Μαρείας κείμενον ἐπὶ γεωλόφῳ χθαμαλώτερον, σφόδρα εὐκαίρως ἀσφαλείας τε ἔνεκα καὶ ἀέρος εὐκρασίας»²⁶. Ἐπειτα, ἀφοῦ περιγράφει ο Εὐσέβιος ποῖα ἦταν τα οἰκήματά τους, λέει τα εξῆς γιὰ τις ἐκκλησίες τῆς χώρας, δηλαδὴ τῆς Αἰγύπτου: «ἐν ἐκάστη δὲ οἰκίᾳ ἐστὶν οἴκημα ἱερὸν δ καλεῖται σεμνεῖον καὶ μοναστήριον, ἐν ᾧ μονούμενοι τὰ τοῦ σεμνοῦ βίον μυστήρια τελοῦνται, μηδὲν εἰσκομίζοντες, μὴ ποτόν, μὴ σιτίον, μηδὲ τι τῶν ἄλλων ὅσα πρὸς τὰς τοῦ σώματος χρεῖας ἀναγκαῖα, ἀλλὰ νόμους καὶ λόγια θεοσπισθέντα διὰ προφητῶν καὶ ὕμνων καὶ τᾶλλα οἷς ἐπιστήμη καὶ εὐσέβεια συνάβζονται καὶ τελειοῦνται»²⁷.

Ἐν τούτοις λέει: «Τὸ δὲ ἐξ ἐωθινοῦ μέχρι ἐσπέρας διάστημα σύμπαν αὐτοῖς ἐστὶν ἀσκήσις. ἐντυγχάνοντες γὰρ τοῖς ἱεροῖς γράμμασιν φιλοσοφοῦσιν τὴν πάτριον φιλοσοφίαν ἀλληγοροῦντες, ἐπειδὴ σύμβολα τὰ τῆς ἐρμηνείας νομίζουσιν

21. Ἡ ἀσκητικὴ ζωὴ καλεῖται φιλοσοφία, Σωζομενός, *Εκκλ. Ιστ.* 1, 4. Migne PG 67: 843-1630.

22. *Εκκλ. Ιστ.* 2, 17, 5.

23. {Πράξεις των Αποστόλων 4:34,35}.

24. Δηλαδὴ τὸ γένος των χριστιανῶν, οἱ θεραπευτές.

25. *Εκκλ. Ιστ.* 2, 17, 7. Ο ἀριθμὸς των νομῶν τῆς Αἰγύπτου τότε ἦταν 36 ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρεια καὶ τὴν Πτολεμαίου. Fr. Matta Al-Meskeen, *Ἡ Καθημερινὴ Ψαλμωδία*, σ. 126, σμ. 32.

26. *Εκκλ. Ιστ.* 2, 17, 8. Ὑπάρχουν ἀκόμα τα μνημεῖα αὐτῶν των μονῶν στὴν περιοχὴ τοῦ Pourg Al-Arab (Ο Πύργος των Αράβων) καὶ πέρα, οἱ μονές που διαδόθηκαν ἀπὸ τὸν πρῶτο αἰῶνα καὶ ο ἀριθμὸς τους ἐφθασε μέχρι 30. Fr. Matta Al-Meskeen, *Ἡ Καθημερινὴ Ψαλμωδία*, σ. 126, σμ. 33.

27. *Εκκλ. Ιστ.* 2, 17, 9.

ἀποκεκρυμμένης φύσεως, ἐν ὑπονοίαις δηλουμένης»²⁸. Και επίσης αναφέρει ότι: «ἔστι δ' αὐτοῖς καὶ συγγράμματα παλαιῶν ἀνδρῶν, οἱ τῆς αἰρέσεως αὐτῶν ἀρχηγέται γενόμενοι, πολλὰ μνημεῖα τῆς ἐν τοῖς ἀλληγορουμένοις ἰδέας ἀπέλιπον, οἷς καθάπερ τισὶν ἀρχετύποις χρώμενοι μιμοῦνται τῆς προαιρέσεως τὸν τρόπον»²⁹. Συνεχίζει ο Εὐσέβιος την περιγραφή του λέγοντας ότι είναι πιθανόν τα συγγράμματα των αρχαίων, τα οποία διατηρούνται ἀπὸ αὐτούς, νὰ εἶναι τὰ ευαγγέλια, οἱ ἄλλες συγγραφές των Αποστόλων, ἴσως μερικές εκθέσεις των παλαιῶν προφητῶν, ὅπως αὐτές που περιέχουν ἡ ἐπιστολή πρὸς τοὺς Εβραίους καὶ πολλές ἐπιστολές του Παύλου³⁰.

Καὶ το πιο σημαντικό σ'όλες τις ἀφηγήσεις αὐτές εἶναι ὅτι αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι συνέθεταν νέους ψαλμούς, πνευματικά ἄσματα καὶ ὕμνους: «ὥστ' οὐ θεωροῦσι μόνον, ἀλλὰ καὶ ποιοῦσι ᾠσματα καὶ ὕμνους εἰς τὸν θεὸν διὰ παντοίων μέτρων καὶ μελῶν ἀριθμοῖς σεμνοτέροις ἀναγκαίως χαράσσοντες»³¹.

Ἐτσι γνωρίζουμε πὺς οἱ ασματικοὶ κανόνες καὶ οἱ ὕμνοι ἐμφανίστηκαν μετὰ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ πὺς το ἐκκλησιαστικὸ μέλος ἄρχισε νὰ ἐμφανίζεται στὴν Ἀλεξάνδρεια πιο νωρίς. Τὰ ἄσματα αὐτά, ὅπως φαίνεται, εἶναι πρωτότυπα, των οποίων ρυθμοὶ καὶ μέλη εχουν διακατονιστεῖ σε μια ἀπὸ τις πιο λαμπρές πνευματικές ἐποχές τῆς Ἐκκλησίας, τὴν πρώτη ἀποστολική ἐποχή. Καὶ ἡ ἀφήγηση τοῦ Εὐσεβίου αὐτῇ, ἢ μάλλον τοῦ Φίλωνα, θεωρεῖται πολὺ σημαντικὴ ἱστορικὴ πηγή που βασίζεται σε καταγραφές ἐνός αὐτόπτη μάρτυρα³².

Συνεχίζει ο Εὐσέβιος γιὰ τις ἀρετές των ἀνθρώπων αὐτῶν λέγοντας ὅτι: «ἐγκράτειαν δ' ὥσπερ τινὰ θεμέλιον προκαταβαλλόμενοι τῇ ψυχῇ, τὰς ἄλλας ἐποικοδομοῦσιν ἀρετάς. σιτίον ἢ ποτὸν οὐδεὶς ἂν αὐτῶν προσενέγκαιτο πρὸ ἡλίου δύσεως, ἐπεὶ τὸ μὲν φιλοσοφεῖν ἄξιον φωτὸς κρίνουσιν εἶναι σκότους δὲ τὰς τοῦ σώματος ἀνάγκας. ὅθεν τῷ μὲν ἡμέραν, ταῖς δὲ νυκτὸς βραχὺ τι μέρος ἐνειμάν»³³. Καὶ γιὰ τρόπον διατροφῆς μερικῶν ζηλωτῶν λέει ὅτι: «ἔνιοι δὲ καὶ διὰ τριῶν ἡμερῶν ὑπομνησκονται τροφῆς, οἷς πλείων ὁ πόθος ἐπιστήμης ἐνίδρυνται, τινὲς δὲ οὕτως ἐνευφραίνονται καὶ τρυφῶσιν ὑπὸ σοφίας ἐστιώμενοι πλουσίως καὶ ἀφθόνως τὰ δόγματα χορηγούσης, ὡς καὶ πρὸς διπλάσιον χρόνον ἀντέχειν καὶ μόγις δι' ἑξ ἡμερῶν ἀπογεύεσθαι τροφῆς ἀναγκαίως, ἐθισθέντες»³⁴.

Ὡς πρὸς τις γυναῖκες που συμβίωσαν με τοὺς ἄντρες λέει ο Εὐσέβιος ὅτι: «καὶ πλείστοι γηραλέαι παρθένιοι τυγχάνουσιν, τὴν ἀγνείαν οὐκ ἀνάγκη, καθά-

28. Ὁ. π. 2, 17, 10.

29. Ὁ. π. 2, 17, 11.

30. Ἐκκλησ. Ἰστ. 2, 17, 12.

31. Ὁ. π. 2, 17, 13.

32. Fr. Matta Al-Meskeen, *Ἡ Καθημερινὴ Ψαλμωδία*, σ. 123.

33. Ἐκκλησ. Ἰστ. 2, 17, 16.

34. Ὁ. π. 2, 17, 17.

περ ἔναι τῶν παρ' Ἑλλήσιν ἱερειῶν³⁵, φυλάξασαι μᾶλλον ἢ καθ' ἐκούσιον γνώμην, διὰ ζῆλον καὶ πόθον σοφίας, ἥ συμβιοῦν σπουδάσασαι τῶν περὶ τὸ σῶμα ἡδονῶν ἠδύλογισαν, οὐ θνητῶν ἐκρόνων, ἀλλ' ἀθανάτων ὀρεχθεῖσαι, ἃ μόνῃ τίπτειν ἄφ' ἐαντῆς οἷα τέ ἐστιν ἡ θεοφιλῆς ψυχὴ»³⁶. Για τον τρόπο ερμηνείας των Αγίων Γραφῶν εκθέτει ο Ευσέβιος ἐπειτα σαφέστερα αὐτὰ λέγοντας: «αἱ δ' ἐξηγήσεις τῶν ἱερῶν γραμμάτων γίνονται αὐτοῖς δι' ὑπονοιῶν ἐν ἀλληγορίαις. ἅπαντα γὰρ ἡ νομοθεσία δοκεῖ τοῖς ἀνδράσι τούτοις εἰκέναι ζῶν καὶ σῶμα μὲν ἔχειν τὰς ρητὰς διατάξεις, ψυχὴν δὲ τὸν ἐναποκείμενον ταῖς λέξεσιν ἀόρατον νοῦν, ὃν ἤρξατο διαφερόντως ἡ οἰκία αὕτη θεωρεῖν, ὡς διὰ κατόπτρου τῶν ὀνομάτων ἐξαίτια κάλλη νοημάτων ἐμφαινόμενα κατιδοῦσαν»³⁷.

Ο Ευσέβιος προσθέτει κατόπιν ειδήσεις για τις κοινές τους συνελεύσεις και ιδιαίτερα τις συμπεριφορές των αντρῶν και των γυναικῶν σ' αὐτές, στη γιορτὴ των Παθῶν με νηστείες, αχρυπνίες και ακροάσεις των θείων λόγων. Και συνεχίζει ο Ευσέβιος, ἢ μάλλον ο Φίλωνας, την περιγραφή των συνόδων των εορτῶν λέγοντας ὅτι: «τὰς τῆς μεγάλης εορτῆς παννυχίδας καὶ τὰς ἐν ταύταις ἀσκήσεις τοὺς τε λέγεσθαι εἰωθότας πρὸς ἡμῶν ὕμνους ἱστορῶν, καὶ ὡς ἐνὸς μετὰ ρυθμοῦ κοσμίως ἐπιψάλλοντος οἱ λοιποὶ καθ' ἡσυχίαν ἀκροώμενοι τῶν ὕμνων τὰ ἀκροτελεύτια συνεξηχοῦσιν, ὅπως τε κατὰ τὰς δεδηλωμένας ἡμέρας ἐπὶ στιβάδων χαμεινοῦντες οἶνον μὲν τὸ παράπαν, ὡς αὐτοῖς ρήμασιν ἀνέγραψεν, οὐδ' ἀπογεύονται, ἀλλ' οὐδὲ τῶν ἐναίμων τινός, ὕδωρ δὲ μόνον αὐτοῖς ἐστι ποτόν, καὶ προσόψημα μετ' ἄρτου ἅλεις καὶ ὕσσωπον»³⁸.

Σχολιάζοντας ο Ευσέβιος αὐτὰ λέγει ὅτι «ταύτας τοῦ Φίλωνος σαφεῖς καὶ ἀναντιρρήτους περὶ τῶν καθ' ἡμᾶς ὑπάρχειν ἡγοῦμεθα λέξεις. εἰ δ' ἐπὶ τούτοις ἀντιλέγων τις ἔτι σκληρύνοιτο, καὶ οὗτος ἀπαλαττέσθω τῆς δυσπιστίας, ἐναργεστέρας πειθαρχῶν ἀποδείξουσιν, ἃς οὐ παρὰ τίσιν ἢ μόνῃ τῇ Χριστιανῶν εὐρεῖν ἐνεστὶν κατὰ τὸ εὐαγγέλιον θρησκείαν»³⁹.

Ὅλα αὐτὰ συνέβαιναν στην Αἴγυπτο τον ἴδιο καιρό που ο Παῦλος κήρυσσε «ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ καὶ κύκλῳ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ πεπληρωκένας τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ»⁴⁰, ἐπὶ του Κλαυδίου Καίσαρα (41-54), που ἔχει διώξει τους Ιουδαίους ἀπὸ τη Ρώμη.

35. Υπήρχαν αρχικῶς μερικές θρησκείες μεταξύ των Ελλήνων και των Ρωμαίων που απαιτοῦσαν την παρθενία ἀπὸ τους ιερεῖς και τις ἱερείες.

36. Ο. π. 2, 17, 19.

37. Ο. π. 2, 17, 20. Και παρατηροῦμε ἐδῶ ὅτι ο Φίλωνας δεν τους χαρακτηρίζει ὡς Ιουδαίους παρόλο που μιλάει για τον Νόμο!

38. Εκκλησ. Ιστ. 2, 17, 22.

39. Ο. π. 2, 17, 17, 18.

40. {Επιστολή του Παύλου πρὸς τους Ρωμαίους (15:19)}.

Β. Η ΔΕΥΤΕΡΗ ΠΗΓΗ: Η ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΣΩΖΟΜΕΝΟΥ

Ο Σαλαμανός Ερμείας Σωζομενός είναι εκκλησιαστικός ιστορικός (400-450) σύγχρονος του ιστορικού Σωκράτους⁴¹, με καταγωγή από την Παλαιστίνη. Η ιστορία του καλύπτει την περίοδο 324-425, αντλεί σε μεγάλο βαθμό από την ιστορία του Σωκράτους και είναι αφιερωμένη στον Αυτοκράτορα Θεοδόσιο Β' περιλαμβάνεται σε εννέα βιβλία⁴².

Η σπουδαιότητα του Σωζομενού είναι ότι η ιστορία του καλύπτει μια πολύ σημαντική και πολύ κρίσιμη περίοδο της ιστορίας της Εκκλησίας, από την Ανάληψη του Κυρίου μας Ιησού Χριστού μέχρι την πτώση Λικινίου· το έργο του είναι βασιζόμενο στους προ αυτού Εκκλησιαστικούς συγγραφείς, τον Κλήμεντα και Ηγίστιο τον Αφρικανό και Ευσέβιο Καισαρέας⁴³.

Η μαρτυρία του Σωζομενού για την αρχή και προέλευση του μοναχικού βίου στην Αίγυπτο προέρχεται επίσης από τον Φίλωνα τον Ιουδαίο λέγοντας ότι: «Φίλων δὲ ὁ Πυθαγόριος ἐν τοῖς κατ' αὐτὸν χρόνοις ἱστορεῖ τοὺς πανταχόθεν Ἑβραίων ἀρίστους εἶς τι χωρίον ὑπὲρ τὴν Μαρίαν λίμνην ἐπὶ γεωλόφου κείμενον φιλοσοφεῖν. οἰκήσιν δὲ αὐτῶν καὶ δίαταν καὶ ἀγωγὴν τοιαύτην παρίστησιν, οἷαν καὶ ἡμεῖς νῦν παρὰ τοῖς Αἰγυπτίῳι μοναχοῖς πολιτενομένην ὁρῶμεν. γράφει γὰρ ἀρχομένους αὐτοὺς τοῦ φιλοσοφεῖν ἐξίστασθαι τῶν ὄντων τοῖς προσήκουσι καὶ πράγμασι καὶ ἐπιμιξίαις ἀπαγορεύοντας ἔξω τειχῶν ἐν μοναγείοις καὶ κήποις διατρίβειν, οἰκήματα δὲ αὐτοῖς εἶναι ἱερά, ἃ καλεῖται μοναστήρια, ἐν τούτοις δὲ μεμονωμένους σεμνὰ μυστήρια ἐπιτελεῖν, ἐπιμελῶν δὲ ψαλμοῖς καὶ ὕμνοις τὸ θεῖον θεραπεύειν· καὶ πρὸ ἡλίου δύσεως μὴ ἀπογενέσθαι τροφῆς, τοὺς δὲ διὰ τριῶν ἡμερῶν καὶ πλειόνων. καὶ λοιπὸν ταῖς ἡμέραις χαμεννεῖν, καὶ οἶνον πάμπαν καὶ ἐναίμων ἀπέχεσθαι, ὅψον δὲ αὐτοῖς εἶναι ἄρτον καὶ ἄλας καὶ ὕσσωπον καὶ ποτὸν ὕδωρ. γυναῖκας δὲ αὐτοῖς συνεῖναι γηραλέας παρθένους δι' ἔρωτα φιλοσοφίας ἐκονσίῳ γνώμῃ τὴν ἀγαμίαν ἀσκούσας»⁴⁴.

Ισχυρίζεται ο Σωζομενός ότι αυτά τα πλήθη που ασκούσαν τη λατρεία με μοναστικό τρόπο στις μονές γύρω από τη λίμνη της Μαρείας (Μαρεώτης) ήταν η πρώτη χριστιανική ομάδα Ιουδαϊκής καταγωγής που εκχριστιανίστηκε και έζησε με τις περισσότερες Ιουδαϊκές τελετές, οι οποίες συμφωνούν με τον χριστιανισμό «καὶ ὁ μὲν Φίλων ὧδέ πῃ ἱστορῶν εἰκεν ὑποφαίνειν τοὺς κατ' αὐτὸν ἐξ Ἑβραίων χριστιανίσαντας ἔτι Ἰουδαϊκώτερον βιοῦντας καὶ τὰ ἐκείνων ἔθη φυ-

41. Στέφανος Ευθυμιάδης, *Φώτιος Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως: Βιβλιοθήκη* όσα της ιστορίας *Ανθολογία*, Εκδόσεις Κανάκη, Αθήνα 2000, σ. 67.

42. Φώτιος, *Βιβλιοθήκη*, 30. Ο.π. σ. 68.

43. Ο. π. και βλ. Fr. Matta Al-Meskeen, *Η Καθημερινή Ψαλμωδία*, σ. 124.

44. Σωζομενού *Εκκλ. Ιστ.* 1, 12, 11.

λάττοντας. παρ' ἄλλοις γὰρ οὐκ ἔστιν εὐρεῖν ταύτην τοῦ βίου τὴν διαγωγὴν»⁴⁵. Καὶ γὰρ τοὺς λόγους ποὺ ἔκαναν αὐτὸ τὸν τρόπο ζωῆς νὰ ἐμφανιστεῖ λέει: «ὅθεν συμβάλλω ἐξ ἐκείνου παρ' Αἰγυπτίοις ἀκμάσαι ταυτηνὴ τὴν φιλοσοφίαν. ἄλλοι δὲ φασιν αἰτίαν ταύτην παρασχεῖν τοὺς κατὰ καιρὸν τῇ θρησκείᾳ συμβάντας διωγμούς. ἐπεὶ γὰρ φεύγοντες ἐν ὄρεσι καὶ νάπαις καὶ ἐξημίαις τὰς διατριβάς ἐποιούντο, ἐθάδες τοῦ βίου τούτου ἐγένοντο»⁴⁶.

Καὶ αὐτὸ ποὺ μποροῦμε νὰ παρατηρήσουμε εἶναι ὅτι ἡ ἀφήγησις τοῦ Σωζομένου συμπορεύεται σὲ πολλὰ σημεῖα με ἐκείνῃ τοῦ Εὐσεβίου Καισαρείας, καὶ αὐτὸ ἴσως διότι ἡ πηγὴ ἀπὸ τὴν ὁποία ἔχουν ἀντλήσει καὶ οἱ δύο συγγραφεῖς εἶναι ἡ ἰδίᾳ, δηλαδὴ τοῦ Φίλωνα τοῦ Ἰουδαίου στο ἔργο του *Περὶ βίου θεωρητικῶν ἢ ἱκετῶν*.

Γ. Η ΤΡΙΤΗ ΠΗΓΗ: JOANNIS CASSIANI DE COENOBIORUM INSTITUTIS:

Αὐτὴ ἡ ἀφήγησις εἶναι τοῦ Ἰωάννου Κασσιανού, περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ προέλευσης τῆς ἀσκητικῆς ζωῆς καὶ τοῦ μοναχικοῦ βίου, ὡς παράδοση ἀπὸ τὸν ἅγιο Μάρκο τὸν ἴδιο. Ἰωάννης ὁ Κασσιανός (360-435 μ.Χ.), υπῆρξε μοναστικός ηγέτης, Σκύθης τὴν καταγωγὴν ἢ ἴσως ἀπὸ τὴν Σκυθόπολιν τῆς Παλαιστίνης⁴⁷. μετὰ τὸ 385 ἦρθε στὴν Αἴγυπτο καὶ ἐμείνε ἐκεῖ ἐπὶ ἐφτά χρόνια καὶ θεωρεῖται μαθητὴς τῶν μεγάλων πατέρων τῆς Αἰγύπτου⁴⁸.

Ὁ Κασσιανός ἔχει κάνει δύο μακροπερίόδους ἐπισκέψεις στὴν Αἴγυπτο καὶ μαθήτευσε σ' αὐτὴν μὴ ἀληθινὴ ἀσκητικὴ μάθησις καὶ κατόπιν πῆγε στὴ Γαλλία, ὅπου ἰδρύσε κοντὰ στὴ Μασσαλία δύο μεγάλες μονές, μὴ με τὸ ὄνομα τοῦ ἁγίου Βίκτορος καὶ διάσημῃ μονῇ στὴν Ἰλλυρία. Καὶ ἐτσι μετέφερε ὁ Κασσιανός ὅλο τὸ Αἰγυπτιακὸ κληροδότημα τῶν διδασκαλιῶν, προσευχῶν καὶ ὑμολογιᾶς στὴ Δύση. Συγκεκριμένα ὅτι, τα ἔχει παραδώσει ὅλ' αὐτὰ στὸν ἅγιο Βενέδικτο, ὁ ὁποῖος τα ἐβάλε ὡς βάση τοῦ μοναχικοῦ συστήματος στὴ μονὴ του⁴⁹.

Ἡ σπουδαιότητα τοῦ Ἰωάννη Κασσιανού ἐγκρίνεται στὸ ὅτι εἶναι ὁ πρῶτος ποὺ μετέφερε τὸ μοναχικὸ κληροδότημα τῆς Αἰγύπτου στὴ Δύση καὶ ἐτσι δὲν θεωρεῖται μιμητής, ἀλλὰ μπορεῖ νὰ εἶναι πρεσβευτής καὶ πιστὸς ἀπόστολος⁵⁰.

Ὁ Ἰωάννης Κασσιανός ἐγράψε στα Λατινικὰ δύο ἔργα ἀναφερόμενα στὸ μο-

45. Σωζομένου *Εκκλ. Ιστ.* 1, 12, 11.

46. Ο. π.

47. *Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Εγκυκλοπαίδεια*, τόμ. 6, σ. 1194.

48. Fr. Matta Al-Meskeen, *Ἡ Καθημερινὴ Ψαλμωδία*, σ. 163.

49. Ο. π.

50. Ο. π.

ναχικό βίο: 1) *De Institutis Coenobiorum et de Octo Principalium Vitiurum Remediis libri 12*, 2) *Collationes Patrum libri 24*⁵¹.

Το περιεχόμενο των δυο αυτών έργων και η απλότητα και γλαφυρότητα της έκθεσής τους συνέργησε στην ταχεία και ευρεία διάδοσή τους⁵². Την αφήγηση και τις πληροφορίες τα έχει λάβει ο Ιω. Κασσιανός από τους μεγάλους πατέρες στην Αίγυπτο όπως τον αββά Πάμμωνα, που ήταν ηγέτης μιας μονής κοντά στην Αλεξάνδρεια ανατολικά, σε μια πόλη που λεγόταν Διόκλος και αυτοί οι μοναχοί εκπροσωπούν μια αρχαία παράδοση πριν τον άγιο Άμμωνα τον ηγέτη της Νιτρίας και επίσης πριν τον άγιο Μακάριο τον Μεγάλο τον ηγέτη της Σκήτης⁵³.

Η μαρτυρία του Ιω. Κασσιανού είναι από το πρώτο του έργο *De Coenobiorum Institutis* και έχει ως εξής: «*Nam cum in primo diis fidei pauci quidem, sed probatissim, monachorum nomine censerentur, qui sicut a beatae memoriae evangelista Marco, qui primus Alexandrinae urbi pontifex praefuit, normam suscepere vivendi, non solum illa magnifica retinebat, quae primitus Ecclesiam vel dredientium turbas in Actibus Apostolorum (Cap.IV) legimus celebrasse: (Multitudinis scilicet credentium erat cor unum, et anima una: nec quisquam eorum quae possidebat, aliquid suum esse dicebat, sed errant illis omnia communia; quotquot enim possessores agrorum aut domorum errant, vendentes afferebat pretia eorum quae vendebant, et ponebant ante pedes apostolorum: dicidebatur autem singulis prout cuique opus erat); verum etiam his multo sublimiora cumulaverant. Etenim secedentes in secretiora suburbiorum loca, agebant vitam tanto abstinentiae rigorem districtam, ut etiam his qui erant relegionis externae, stupori esset tam ardua conversatio- nis eorum professio.....Ea igitur tempestate cum Ecclesiae illius primitivae perfectio penes successores suos adhuc recenti memoria inviolata duraret, fervensque paucorum fides necdum in multitudinem dispersa tepuisset; venerabiles patres pervigili cura posteris consulentes, quinam modus quotidiano cultui per universum fraternitatis corpus decerni deberet, tractaturi convenient, ut haereditatem pietatis ac pacis etiam successoribus suis absolutam ab omni dissensionis lite transmitterent*»⁵⁴.

Από την αφήγηση του Ιω. Κασσιανού φαίνεται πως ο μοναχικός βίος ή μάλλον η ασκητική ζωή την οποίαν ακολουθούσαν οι μοναχοί της Αιγύπτου ήταν παράδοση από τους χρόνους του αγίου Μάρκου του ιδίου και ότι η βάση και η κληρονομιά του μοναχικού συστήματος έχουν καθοριστεί από τις πρώτες ημέρες της Εκκλησίας.

51. Πρβλ. Migne PL 49, 477- 1328.

52. Διοβουνιώτου Κ., *Ιωάννου Κασσιανού Διαλέξεις Πατέρων*, εν Αλεξάνδρεια 1913, σ. 3.

53. Fr. Matta Al-Meskeen, *Η Καθημερινή Ψαλμωδία*, σ.132.

54. Migne PL 49, liber II, cap. 5, 84-86

Δ. Η ΤΕΤΑΡΤΗ ΠΗΓΗ:
HIERONYMI DE VIRIS ILLUSTRIBUS

Sophronius Eusebius Hieronymus (Ιερώνυμος) άγιος, πατήρ, διδάσκαλος και συγγραφέας πολυγραφότατος της αρχαίας Εκκλησίας (Στρίδων, Δαλματία 347 περίπου- Βηθλεέμ 419 ή 420). Πήγε στη Ρώμη, όπου παρακολούθησε τα μαθήματα του διασήμευ γραμματικού Δονάτου και επέδειξε ιδιαίτερη κλίση στη Λατινική φιλολογία. Γρήγορα όμως τον προσείλκυσε ο μοναχικός βίος και έφυγε πρώτα για τους Τρεβήρους (αρχαίος Γαλατικός λαός). Υστερα από το 385 και λόγω της έντονης κριτικής του για τα ήθη του Ρωμαϊκού κλήρου, έπεσε σε δυσμένεια και συνοδευόμενος από μια πλούσια πατρικία, την Πάουλα, αγία και αυτή της Δυτικής Εκκλησίας, με την κόρη της Ευσταθία, πήγε στην Ανατολή και εγκαταστάθηκε στην Αλεξάνδρεια, όπου επί ένα μήνα παρακολούθησε τη διδασκαλία του Διδύμου του τυφλού και από εκεί αποχώρησε στην έρημο της Νιτρίας και ασκήτεψε εκεί ανάμεσα στους μεγάλους μοναχούς της Αιγύπτου. Από την Αίγυπτο έφυγε στην Παλαιστίνη (386), όπου ίδρυσε δυ μονές, μια ανδρική και η άλλη γυναικεία και το 420 περίπου πέθανε στη Βηθλεέμ⁵⁵.

Από το έτος 393 προέρχεται ένα γραμματολογικό έργο, το πρώτο στο είδος: *De Viris Illustribus*, στο οποίο ο συγγραφέας εξετάζει με πολλή συντομία το βίο και τη συγγραφική παραγωγή 135 εκκλησιαστικών συγγραφέων, αρχίζοντας από τον άγιο Πέτρο και περιλαμβάνει στο τέλος τον εαυτό του.

Στον λόγο του για τον άγιο Μάρκο τον Απόστολο και για την αρχαία Εκκλησία της Αιγύπτου αναφέρει ο Ιερώνυμος, σχετικά με την ιστορία του μοναχισμού στην Αίγυπτο, αυτή τη σημαντική μαρτυρία: «*Assumpto itaque Evangelio quod ipse confecerat, perrexit Aegyptum, et primus Alexandriae Christum annuntians, constituit Ecclesiam, tanta doctrina et vitae continentia, ut omnes sectatores Christi ad exemplum sui cogeret. Denique Philo disertissimus Judaeorum, videns Alexandriae primam Ecclesiam adhuc judaizantem, quasi in laudem gentis suae librum super eorum conversatione scripsit. Et quomodo Lucas narrat, Hierosolyme credentes omnia habuisse communia (Act. II, 44): sic et ille quod Alexandriae sub Marco fieri doctore cernebat, memoriae tradidit*»⁵⁶.

Και για τον Φίλωνα ο Ιερώνυμος λέει το εξής: «*Philo Judaeus, natione Alexandrinus, de genere sacerdotum, idcirco a nobis inter scriptores ecclesiasticos ponitur, quia librum et prima Marci Evangelistae apud Alexandriam*

55. Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια, τόμ. 6, σσ. 844-845.

56. Ο. π. Cap. 8.

*scribens Ecclesia, in nostrorum laude versatus est, non solum eos ibi, sed in multis quoque provinciis esse memorans, et habitacula eorum dicens monasteria. Ex quo apparet talem primum Christo credentium fuisse Ecclesiam, quales nunc monachi esse nuntiantur et cupiunt, ut nihil ejusquare proprium sit, nullus inter eos dives, nullus pauper. Patrimonia egentibus dividuntur orationi vacatur et psalmis doctrinae quoque et continentiae*⁵⁷.

Στην πραγματικότητα αυτές οι μαρτυρίες που κατέγραψαν ο Ευσέβιος, ο Σωζομενός, ο Ιω. Κασσιανός και ο Ιερώνυμος, οι περισσότερες των οποίων προέρχονται από τον Φίλωνα, που έζησε στην εποχή του αγίου Μάρκου και είδε με τα δικά του μάτια τους πρώτους χριστιανούς, θεωρούνται από τα πιο σημαντικά κείμενα για την αρχή και την προέλευση του Αιγυπτιακού μοναχισμού με τεράστια ταχύτητα και δύναμη. Μπορούμε να δούμε σ' αυτά πως η Εκκλησία, από την αρχή της και κατά την εποχή του αγίου Μάρκου, το ήμισυ του πρώτου αιώνα περίπου, ήταν, κατά την έκφραση του Ιερωνύμου *tanta doctrina et vitae continentia*= τοσαύτη παιδεύσει και βίον καρτεριά ενώ παρατηρείται επίσης το υψηλό και το ασκητικό πνεύμα των Αποστόλων των ιδίων. Βλέπουμε και την αγάπη προς τη μοναξιά, τη λατρεία, την ψαλμωδία και τη μελέτη του λόγου. Υπήρχε και το πνεύμα της φτωχείας και της παρθενίας και η απασχόληση με τη προσευχή και την αγρυπνία και την μελέτη των Αγίων Γραφών και η πνευματική ερμηνεία των Βιβλίων. Αλλά εκείνο που μας εκπλήσσει περισσότερο σ'όλες αυτές τις αφηγήσεις η οργάνωση της πρώτης Λειτουργίας, δηλαδή τις θείκες ακολουθίες με τους ύμνους, τα μέλη, τα μέτρα και τους ρυθμούς τους και επίσης τους ημερινούς και τους νυχτίους καιρούς και τις ακολουθίες των γιορτών και των διαφόρων εποχών.

Όμως, ο προσηλυτισμός στο Χριστιανισμό των Ιουδαϊκών ομάδων αυτών, οι οποίες ζούσαν με πνεύμα άσκησης, λατρείας και προσευχών είχε τη μεγαλύτερη επίδραση στην απαρχή του μοναχικού βίου στην Αίγυπτο, διότι ο ασπασμός του χριστιανισμού εκ μέρους αυτών των Ιουδαίων προετοίμασε τον δρόμο στο να κατανοηθούν οι βαθιές έννοιες της λατρείας και να ληφθεί η αποστολική παράδοση με ακρίβεια και να δειχθούν και οι ερμηνείες της Παλαιάς Διαθήκης. Τέλος να κρατήσει τις προσευχές των ωρών που ήταν στην παλαιά παράδοση, με μερικές τελετές με τις οποίες ήταν γνωστή η Εκκλησία της Αιγύπτου από τον πρώτο αιώνα όπως την ακολουθία του Όρθρου και της Αγρυπνίας⁵⁸.

Προσπάθησαν μερικοί επιστήμονες να αμφισβητήσουν την πιθανότητα να συγκεντρωθούν τόσα πλήθη τόσο σύντομα, αποδίδοντας το γεγονός στο ότι ένα Ιουδαϊκό πλήθος κατοικούσε εκείνη την περιοχή⁵⁹. Παρά το γεγονός ότι ο Ευ-

57. Ο. π. Cap. 11.

58. Fr. Matta Al-Meskeen, *Η Καθημερινή Ψαλμωδία*, σ. 132.

59. Fr. Matta Al-Meskeen, *Η Καθημερινή Ψαλμωδία και οι Ψαλμοί των Ωρών*, Κάι-

σέβιος βεβαιώνει ότι αυτά τα πλήθη ήταν χριστιανικά, υπάρχει άλλη μαρτυρία από τα ίδια τα πλήθη που βεβαιώνει την αφήγηση του Ευσέβιου. Αυτή η μαρτυρία έφθασε μέσω της παράδοσης από τους μοναχούς που προήλθαν από αυτές τις ομάδες και την έχει μεταφέρει ο Ιωάννης ο Κασσιανός στις καταγραφές του για την αρχή της τοποθέτησης του συστήματος των προσευχών⁶⁰. Και βεβαιώνει ο Σωζομενός ότι αυτές οι ομάδες που λάτρευαν με μοναστική άσκηση στις μόνες γύρω από την λίμνη της Μαρείας ήταν η πρώτη χριστιανική ομάδα Ιουδαϊκής καταγωγής που έγιναν χριστιανοί και έζησαν με τις περισσότερες Ιουδαϊκές τελετές, οι οποίες συμφωνούν με τον χριστιανισμό⁶¹.

ρο 1979, σ. 124. Είναι γνωστό, κατά τον Ευσέβιο επίσης, ότι ο Φίλωνας έχει συναντήσει τον Απόστολο Πέτρο στη Ρώμη επί Κλαυδίου, *Εκκλ. Ιστ.* 2, 17, 1.

60. Ο. π. σ. 124 και βλ. Joannis Cassiani *De Coenobiorum Institutis*: Migne PL 49, 477- 1328.

61. *Historia Ecclesiastica*, ed. J. Bidez and G.C. Hansen, *Sozomenus. Kirchengeschichte* [Die griechischen christlichen Schriftsteller 50. Berlin: Akademie-Verlag, 1960] 1, 13.